

İslam Hukukunun Evrenselliğini Sağlayan Dinamikler *The Dynamics That Ensure The Universality of Islamic Law*

FATMA ARSLAN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Lisans Öğrencisi.
Ankara, Türkiye
Social Sciences University of Ankara,
Faculty of Islamic Sciences, Undergraduate.
Ankara, Turkey

Türü: Makale

ORCID 0000-0002-9660-0646

fatma.arslan@student.asbu.edu.tr

Geliş Tarihi: 10 Aralık 2022 | **Yayın Tarihi:** 21 Aralık 2022

1. Makale

Atıf/Citation: Arslan, F. (2022). "İslam Hukukunun Evrenselliğini Sağlayan Dinamikler". *Genç Atebe Dergisi* 3, 7-14

Özet

İnsanlık sürekli olarak bir gelişim ve değişim süreci içindedir. Bunun yanı sıra her coğrafya ve milletin birbirinden farklı değer ve yaşam anlayışlarına sahip olduğu da bir gerçektir. Bu değişim ve çeşitliliğe rağmen İslam tüm insanlık için genel prensipler ortaya koyarak bir çatı görevi üstlenmektedir. İnsanlığa gönderilmiş son din olarak her çağa ve coğrafyaya hitap etme misyonuna sahip olan İslam, insanlara Allah'ın koyduğu kurallar dâhilinde bir hayat sürdürmelerini emreder. Kişinin hayatını idame ettirirken zamana ve mekâna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal değişimlerden uzak kalması ise düşünülemez. Zira gelişim ve değişim insanlığın tabiatında var olan kaçınılmaz bir olgudur. İnsanlığı bu değişiminin içinde yaratan Allah, şüphesiz ki toplumsal düzeni sağlaması için koyduğu kanunları da bu değişime uygun olarak belirlemiştir. İslam hukuku incelendiğinde, bu sosyal değişime paralel olarak gelişmelere uyum sağladığı, zamanın ihtiyaçlarına gerekli çözümler sunduğu, her çağda ve coğrafyada uygulanabildiği görülmektedir. Çalışmamızda İslam hukukuna bu dinamikliği veren ve onu evrensel bir hukuk sistemi statüsüne getiren nitelikler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku/Fıkıh, Değişim, İctihad, Dinamizm, Örf.

Abstract

Humanity is in a continuous process of development and change. In addition to this, it is a fact that every geography and nation has different values and concepts of living. Despite this change and diversity, Islam assumes the role of a roof by revealing general principles for all humanity. Islam, which has the mission of addressing every age and geography as the last religion sent to humanity, commands people to live a life within the rules set by Allah. It is unthinkable for a person to stay away from social changes that occur depending on time and place while sustaining his life. Because development and change is an inevitable phenomenon that exists in the nature of humanity. Undoubtedly, Allah, who created humanity in this change, has determined the laws he has set in order to maintain the social order in accordance with this change. When Islamic law is examined, it is seen that it adapts to developments in parallel with this social change, offers necessary solutions to the needs of the time, and can be applied in every age and geography. In our study, the qualities that provide this dynamism to Islamic law and bring it to the status of a universal legal system are emphasized.

Keywords: Islamic Law/ Fiqh, Change, Ijtihad, Dynamism, Custom.

Giriş

Tarih boyunca hayatın her alanında bir takım değişim ve gelişimler yaşanmış hâlen de yaşanmaktadır. Nitekim değişim, hayatın bir kanunu ve kâinatın geleneğidir.¹ İnsanların sosyal hayatları, yaşam tarzları, ahlaki tutum ve davranışları da zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Toplumlar da varlıklarını sürdürmek için bu değişen zamana ve şartlara daima ayak uydurarak dinamiklerini korumuş ve hiçbir zaman statik olmamışlardır. Bu değişimler neticesinde ise toplumlarda yeni beklenti ve ihtiyaçlar ortaya çıkmış, çeşitli problemler meydana gelmiştir.

Toplumsal düzeni sağlamakla mükellef olan hukuk sistemlerinin toplumdaki bu değişimlere kayıtsız kalması düşünülemez. Çünkü başarılı bir hukuk sisteminden beklenen; toplumdaki değişimleri göz önünde bulundurarak düzeni sağlaması, insanların beklentilerine cevap vermesi, onların ihtiyaçlarını gidermesi ve adaleti sağlamasıdır. Bu da toplumdaki değişimlere paralel olarak hukuki normların yenilenmesi ve geliştirilmesi anlamına gelmekte ve hukuk sistemlerinin dinamik bir yapıda olmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla hukuk, toplumsal değişimin yanında yer almak ve olası çatışma durumlarını engellemek için sürekli değişen sosyoekonomik şartlara kendini uydurmak zorundadır.² Hülâsa başarılı bir hukuk sisteminden bahsetmek için bu sistemin hem maddi hem de manevi alanda oluşan değişimlere karşı nitelikli cevaplar sunması ve dinamik bir yapıda olması gerekir.

Bu çalışmamızda İslam hukukunun değişen şartlara ve zamana karşı evrenselliğini ve dinamikliğini korumasını sağlayan etkenleri ortaya koymaya çalışacağız. İslam dini, insan hayatının tüm yönlerini düzenleyen kurallar ihtiva etmektedir. Allah, insanı yaratıp başıboş bırakmamış, hayatını bir düzen içerisinde idame ettirmesi için belirli kurallar koymuştur. İslam hukuku da bu kuralların bir parçasını teşkil etmektedir. İslam'ın gönderilen son din olması; İslam hukukunun da toplumsal değişim karşısında kendini yenileyen, tüm çağlara ve ırklara hitap eden, değişime açık olan, evrensel ve dinamik bir hukuk sistemi olmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim İslam hukuku değişen şartlara uyum sağlayan ve ortaya çıkan yeni problemlere çözüm üretebilen bir hukuk sistemidir. *Mecelle*'de bu durum "Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkâr edilemez" şeklinde kurallaştırılmıştır.³ Hükümlerin değişmesinden kasıt hükümlerin kaldırılması, helal olanın haram kılınması ya da haramın helal kılınması değildir. İslam hukukunda sübutî ve delaleti nas ile kesin olan değişmez hükümler bulunmaktadır. Değişime kapalı olan bu hükümler İslam hukukunun asli kimliğini koruyarak var olmasını sağlamakta ve değişim için sağlam bir zemin hazırlamaktadır.⁴

İslam hukukunun her çağda ve coğrafyada uygulanabilirliğini sağlayan dinamiklerin başında vahiy kaynaklı bir hukuk sistemi olması ve naslara dayanması yer alır. Ayrıca hükümlerde esneklik payı olması, nakli kaynakların yanında akli kaynaklara da yer verilmesi, icthad mecburiyetini benimsemesi, hükümlerin illetler üzerine inşa edilmesi, maslahat ve mefsedet dengesini gözetmesi ve örfe değer vermesi gibi nitelikler de İslam hukukuna dinamizm kazandırmaktadır. Bu nitelikleri şu şekilde açıklayabiliriz:

¹ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 20.

² Nihat Dalgın, "Değişim Stratejisi Açısından Hukuk ve İslam Hukuku", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 75.

³ Meryem Karadağ, *İslam Hukukundaki Değişim Olgusunun Fürû-i Fıkha Yansıması: Devlete İsyân Suçu (Bağy) Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 20.

⁴ Recep Özdemir, "Fıkhi Hükümlerde Değişim ve Gelişim İmkânı", *The Journal of Academic Social Science Studies* 54 (2016), 217.

1. İslam Hukukunun Naslara Dayanması ve Evrenselliği

İslam hukukunun vahiy kaynaklı olması, onun evrensel bir hukuk sistemi olmasının en büyük dayanağıdır. İslam nasıl ki Allah'ın gönderdiği son din⁵ olarak tüm insanları ve tüm zamanları kuşatan evrensel bir niteliğe sahipse, insana hak ve sorumluluklarını öğreten İslam hukuku da bu evrenselliğe yani her çağda ve her coğrafyada uygulanabilme niteliğine sahiptir. İslam hukuku diğer beşeri hukuk sistemleri gibi sadece insan kaynaklı değil, vahiy kaynaklı ve dine dayalı bir sistemdir; dolayısıyla İslam var oldukça İslam hukuku da varlığını sürdürecektir.

İslam hukukunun ilk ve temel kaynağı olan Kur'an yeryüzündeki en üstün hukuk kaynağıdır. Nitekim İslam hukukunda kural koyucu/şâri' bütün insanların tek Yaratıcısı olan⁶ ve onları en iyi tanıyan⁷ Allah-u Teâlâ'dır. Bizi bizden daha iyi tanıyan ve her şeyi en ince ayrıntısıyla bilen Allah-u Teâlâ'nın koyduğu kurallar şüphesiz ki tüm insanlar için en uygun hukuki normlardır. Bu bağlamda O'nun belirlediği kaideler insan fitratını bozan faktörlerin karşısında durarak fitratı muhafaza eden, ihtiyaçlara cevap veren ve her toplum için maslahat sağlayan⁸ en ideal ve evrensel hükümlerdir.

Bu noktada şu hususun da altını çizmek gerekir: Tevhid ilkesi gereği hükümlerin Allah tarafından konulması sebebiyle İslam hukukunun değişime kapalı ve statik olduğu iddiası asılsızdır. Zira Kur'an'ın sübutu kat'i (kesin) iken, delâleti zannî olabilir. Kur'an bize lafzen ve manen tevatür olarak ulaşmıştır⁹ ve tevatür yoluyla nakledilen bir metnin doğruluğu kesindir. Bu anlamda Kur'an hiçbir değişime uğramadan günümüze kadar gelmiştir ve hiçbir şekilde değiştirilemeyecektir.¹⁰ Ancak Kur'an ayetlerinin hükümlere delaleti kat'i (kesin) veya zannî olabilir. Nitekim bazı ayetler kesin hüküm bildirerek yoruma açık değilken bazı ayetler birkaç anlama gelecek şekilde ihtimal barındırmaktadır. Anlam bakımından oldukça zengin olan ve ince manaları bünyesinde barındıran Arapça, müctehidi Kur'an'daki çeşitli anlamlara ulaştırmakta ve İslam hukukuna geniş bir ictihad yelpazesi sunmaktadır. Böylece farklı kültür ve coğrafyalardaki insanlar bu ihtimallerden ve ictihadlardan kendilerine en uygun olanı tercih etme fırsatına sahiptirler. Nitekim İslam mezhepleri de bunun en bariz örneğidir. Kur'an ahkâmının bu şekilde -ihtimaller dâhilinde- farklı yorumlanması onun evrensel olarak anlaşılmasını sağlamaktadır ve statik olduğu iddiasına da bir cevap niteliğindedir.

İslam hukukunun ikinci kaynağı olan sünnet, Kuran'da belirlenen temel ilkelerin uygulamaya geçirilmesi ve hükümlerin açıklanması hususunda önemli bir yere sahiptir. Nitekim Allah Rasulü'nde (s.a.s) bizler için güzel bir örneklik vardır.¹¹ Ayrıca sünnet, değişen şartlar ve değişimler sırasında Kur'an hükümlerinin nasıl yorumlanacağı ve bir hüküm koyarken nelerin esas alınacağı konusunda müctehidlere örneklik teşkil etmektedir.

⁵ el-Ahzâb 33/40.

⁶ el-Mü'min 40/62.

⁷ el-Mülk 67/14.

⁸ Şirin Gül, "Toplumsal Değişim ve İslâm Hukuku", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2019), 33.

⁹ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 65.

¹⁰ el-Hicr 15/9.

¹¹ el-Ahzâb 33/21.

İslam hukukunun din kaynaklı olması ve bilhassa ahlak- hukuk- inanç bütünlüğünü sağlaması onu diğer hukuk sistemlerinden ayırmakta ve daha yüksek bir konuma getirmektedir. Bir toplumun huzur ve barış içinde yaşamasını sağlamak için hukuk kurallarının yanı sıra insanların manevi yönünü de göz önünde bulunduran gerekli ahlaki ilkeler getirilmelidir. Lakin seküler hukuk sistemleri herhangi bir ahlaki norma yer vermekten ziyade toplumu hukuk kurallarıyla idame ettirmektedir. Buna karşın İslam hukuku ahlak, inanç ve hukuk bütünlüğünü gözeterek hükümlerinin insanlar için daha uygun ve geçerli olmasını sağlamaktadır. Nitekim hukuk gerçek gücünü bireylerin vicdanlarında edindiği yerde bulabilir.¹²

İslam hukuku da tam bu noktada ahlaki yapıyı ortaya koyarak bireylerin vicdanına seslenmekte ve kişilerin iç disiplinini harekete geçirerek kendi kendilerini hesaba çekmelerine imkân tanımaktadır. Bu konuyu delillendirmek için şu örneği verebiliriz: “1919 yılında ABD alkolü yasakladı. Bu çerçevede içki satışını, üretimini ve ticaretini yasaklayan kanunlar çıkardı. 14 yıl bunun takipçisi oldu ve bu seneler içinde birçok cezalar uygulandı. Buna rağmen içki fabrikalarının sayısı gizli bir şekilde 10 kat arttı.”¹³ İslam gelmeden önce Araplar da şarap bağımlısı idi. İslam bunu yasakladığında sahabe nasıl ve ne zaman yasaklandığını araştırmaya lüzum görmeden içmeyi bıraktılar ve küpleri dahi kırarak içindeki şarapları döktüler.¹⁴ Örneklerde de görüldüğü üzere seküler hukuk sistemi çıkardığı kanunlarla alkolü yasaklamasına rağmen tüketimini azaltamazken İslam’ın şarabı yasaklaması üzerine sahabe sorgusuz sualsiz bunu kabul etmiş ve tekrar dönmek üzere içmeyi bırakmıştır. Bu da evrensel bir hukuk sisteminden bahsetmek için tek başına hukuk kurallarının yeterli olmadığını, -İslam hukukunda olduğu gibi- ahlak, inanç ve hukuk kurallarının tek bir çatıda birleştirilmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir.

2. İslam Hukukunun Esnekliği

Kur’an’ın ahkâm ayetlerinde zamandan ve mekândan bağımsız genel ilkeler belirlenmesi ve hükümlere delalet eden bazı ayetlerin farklı şekilde yorumlanması İslam hukukunun esnek ve dinamik oluşuna delildir. Kur’an’ın hüküm koymadaki üslubu incelendiğinde; öncelikle genel ilkeleri belirlediği, detay ve teferruata yer vermediği görülmektedir. Kur’an ayetlerinden çıkarılan hükümlerin çoğu genel niteliğe sahiptir. Yorumla açık olmayan genel hükümler zaman, mekân, sosyal ve kültürel şartlardan etkilenmeyen evrensel nitelikli kuralları ihtiva etmektedir.¹⁵ Bu da nasların oldukça kapsamlı olduğunu ve çeşitli yorumlara açık olduğunu gösterir. Şâri’ Kur’an’da hükümlere işaret eden ayetleri genel çerçevede ele almıştır. Böyle olmasındaki hikmet, değişen toplumsal şartlara göre farklı hükümlerin çıkarılmasıdır. Böylece Kur’an’ın çizdiği bu çerçeve dâhilinde genel ilkelerin, değişen zaman ve şartlara bağlı olarak yorumlanmasıyla her çağa uygun yeni hükümler getirilmesi sağlanmıştır. Kur’an’ın belirlediği bu genel ilkeler değişen zamana ve şartlara göre yenilenmeye ihtiyaç duymazken ortaya koyulan yeni hükümler/ictihadlar değişen zamana ve şartlara göre yenilenebilmektedir.

¹² Saffet Köse, “İslam Hukukunun Statik Olduğu İddiasının Tahlili”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1996), 287.

¹³ Abdulhamid Tahmaz, *Mizatü’ş-Şerî’ati’l-İslamiyye* (Dımaşk 1991), 99. akt. Saffet Köse, “İslam Hukukunun Statik Olduğu İddiasının Tahlili”, 287.

¹⁴ Buhari, “Tefsir”, V/10-11; “Eşribe”, 3; Muslim, “Eşribe”, 3-10; Tirmizi, “Büyu”, 58.

¹⁵ Tevhit Ayengin, “Hukûkî Dinamizm ve İctihatta İsabet Tartışmaları”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2012), 144.

FATMA ARSLAN | İslam Hukukunun Evrenselliğini Sağlayan Dinamikler
| *The Dynamics That Ensure The Universality of Islamic Law*

Ayrıca Kuran’da teferruata dair çok soru sormak yasaklanmıştır. Çünkü teferruata dair sorulara verilen cevaplar ile Şâri’nin bıraktığı boşluklar doldurulacak, ictihad alanı daraltılacak ve hükümlerin esnekliği kaybolacaktır. “Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur’an indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.”¹⁶

Hükümlerin kaynaklarını nasların teşkil ediyor olması ve bazı hükümlerde illetin açıkça belirtilmesi de İslam hukukunun dinamikliğini sağlayan diğer bir faktördür. Çünkü İslam hukukunda hükümler illetler üzerine inşa edilir. Naslarda illetin belirtilmesi kıyasa dayanarak hüküm vermeyi de mümkün kılmaktadır. Bu sayede müctehid, hükmü sabit olan bir konudaki illeti belirleyerek bunu değişen şartlar dâhilinde ortaya çıkan ve hükmü sabit olmayan bir olaya uygular. Böylece İslam hukuku, Allah’ın çizdiği sınırlar dâhilinde gelişen ve değişen çağa uygun hükümler belirleyebilir.

3. İctihad Mecburiyeti

Zaman içerisinde insanların karşılaştığı toplumsal olayların ve problemlerin bir sınırı yoktur. Tekâmül hâlinde olan insanlığın sorun ve problemlerine daima yenileri eklenmektedir. Meydana gelen problemlerin net bir çözümünü belirlemek ve bu sınırsız sorulara tek tek cevap vermek de imkânsızdır. Bundan dolayı Allah, Kur’an’da çeşitli olayların çözümünü barındıran genel prensipler ortaya koymuştur.¹⁷ Zamana ve mekâna bağlı olmayan bu hükümler tüm zamanları ve mekânları kapsayan bir çatı hükmündedir. Bu hükümler fitrata uygunluğu sebebiyle de tüm milletlere hitap edebilmektedir. Ve her toplum bu temel prensipler çatısı altında kendine en uygun olan çözümü çekip almaktadır.

Şâri’nin Kur’an’da genel hükümleri belirlemesi, detaylara girmemesi İslam hukukunda ictihad kapısını açmıştır. Dinamikliği sağlamada temel etken olan ictihad, dinî bir vecibe ve hayatî bir zaruret olarak görülmüştür.¹⁸ “Hâkim ictihad eder ve isabet ederse kendisine iki sevap verilir. Eğer ictihad eder ve hata ederse ona bir sevap vardır”¹⁹ gibi hadislerde ictihada teşvik edilmiş, hatta bir müctehidin kendi zannını bırakıp başka bir müctehidi taklit etmesi caiz görülmüştür.²⁰

Nitekim ictihad, İslam hukukunun yeni ihtiyaçlar ve problemler karşısında dinamik yapısını sağlayan önemli bir faktör olmuştur. Müctehid, Şâri’nin genel ilkeleri belirterek bıraktığı boşlukları şartlara, zamana ve mekâna göre ictihad ile belirleyerek İslam hukukunu durağan bir hâlden çıkartıp, hukukun pratikte uygulanabilirliğini ve dinamizmini sağlamaktadır. Bu nedenle ictihad, İslam hukukunun temel yapı taşlarından biri hâline gelmiştir.

İctihadın epistemolojik değeri “zann-ı galib”i ifade etmektedir. Bu nedenle İslam hukukunda bir görüşün diğer bir görüşe üstünlüğü olmadığı fikri benimsenmiş ve “İctihad ictihadı nakz etmez” ilkesi yaygınlık kazanmıştır.²¹ Müctehidin tüm birikimini ortaya koyarak mevcut sabitelerden hareketle

¹⁶ Kur’an Yolu (Erişim 10 Aralık 2022), el-Mâide 5/101.

¹⁷ Köse, “İslam Hukukunun Statik Olduğu İddiasının Tahlili”, 274.

¹⁸ Köse, “İslam Hukukunun Statik Olduğu İddiasının Tahlili”, 275.

¹⁹ Buhârî, “İtisam”, 21; Müslim, “Akdiye” 15.

²⁰ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez, 575.

²¹ Şahban Yıldırım, “İslam Hukuku Metodolojisinde İctihadın Epistemolojik Değeri ve Etik Boyutu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 36 (Ekim 2018), 29.

çıkarmış olduğu hükmün doğruluğuna dair baskın bir kanaat oluşsa da bu hükmün hatalı olma ihtimali bulunmaktadır. Bir konu üzerinde farklı müctehidler farklı hükümlere ulaşabilir. Bir müctehidin ictihadı diğer müctehidin ictihadını bozmaz ve her iki hükmün de epistemolojik değeri zannı ifade etmesi sebebiyle birbirine nispeten aynı değerdedir. Ancak bir müctehidin, başkasının zannî kararına uymasından ziyade kendisinin ictihad ederek ulaştığı hükme uyması zaruridir.²² Hülâsa İslam hukukunda ictihad sayesinde her şarta, her çağa ve her coğrafyaya uygun hükümler verilmektedir. Hâl böyleyken ictihad kapısının kapandığına dair yorumların asılsızlığı da ortaya çıkmaktadır.

4. İslam Hukukunun Vahyin Yanında İstifade Ettiği Beşeri Kaynaklar

İslam'da hukukî dinamizmi sağlayan ve teşvik eden metodolojik bir yapı bulunmaktadır. Fıkıh usulündeki kıyas, istihsân, mesâlih-i mürsele ve istishâb gibi fer'î kaynaklar bu dinamizmin temel besleyicilerindendir.²³ Kur'an'ın hüküm koymadaki üslubunun yanı sıra beşerî ve ictihada dayalı olan bu kaynaklar da İslam hukukunun her çağda ve her coğrafyada uygulanabilirliğini sağlamaktadır.

Müctehidlerin başvurdukları bu kaynaklar bugünkü hukuk sistemlerinde de bir karşılık bulunmaktadır. İstishâbın²⁴ günümüz hukuk sistemlerindeki karşılığı “suçsuzluk karinesi”²⁵ iken amelü ehli'l-Medine'nin (Medine halkının uygulamaları) günümüzdeki karşılığı “teamül hukuku”dur.²⁶ Bu da demektir ki İslam hukukunun bu kaynakları hem geçmişte uygulanan hem de bugün uygulanabilirliğini koruyan dinamik bir yapıdadır.

5. Maslahat-Mefsedet Dengesi

İnsanların faydalarını gözeten İslam hukuku, bünyesinde birey ve toplumun maslahatını/faydasını gözetme ve toplumdaki mefsedeti/zararı giderme kriterlerini barındırmaktadır. Sabit bir hükmün bulunmadığı ve kıyasın da mümkün olmadığı konularda fayda-zarar dengesinin gözetilmesiyle zuhur eden yeni hükümler ön plana çıkmaktadır. İslam hukukunda temel değer olarak kabul edilen beş zaruri maslahat vardır ki bunları şöyle sıralamak mümkündür: Dinin korunması, insan hayatının korunması, malın korunması, aklın korunması ve nefsin korunmasıdır.²⁷ İslam hukukunun maslahat sağlama isteği bu temel değerler üzerine inşa edilerek toplumun düzeni sağlanmaya çalışılmıştır. Maslahata binaen ortaya konulan bazı hükümler şu şekildedir: “Hz. Osman (r.a.) Medine'de nüfusun artması üzerine insanlara namazı duyurmak faydasını gözeterek bir ezan daha okutmaya başladı. Yine Hz. Ali (r.a.) bir maslahata binaen Ebü'l-Esved ed-Düeli'ye (ö.69/688) nahiv ilminin esaslarını koymasını emretmişti.”²⁸

²² Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez, 574.

²³ Ayengin, “Hukukî Dinamizm ve İctihatta İsabet Tartışmaları”, 143.

²⁴ Aksine bir delil bulunmadığı sürece serbestlik ve yükümsüzlüğe yahut daha önce varlığı bilinen bir durumun devam ettiğine hükmetme yöntemi anlamında fıkıh usulü terimi.

²⁵ AİHS'nin 6. Maddesinin 2 numaralı fıkrasına göre “Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuzdur.”

²⁶ Teamül hukuku; bir yerde, grupta, kültürde eskiden beri yapılagelen şeyler, alışlagelmiş şeyler, öteden beri olagelen davranışlar, tutumlar bütünüdür.

²⁷ Gül, “Toplumsal Değişim ve İslâm Hukuku”, 40; Gazâlî, *el-Mustaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, I, 287; Şatubî, *el-Muvâfakat*, I, 38, II, 8-12.

²⁸ Karadağ, *İslam Hukukundaki Değişim Olgusunun Fûrû-i Fıkha Yansıması*, 52.

İslam hukukunun koymuş olduğu bu maslahat-mefsedet (fayda-zarar) dengesi değişen şartlar karşısında yeni hükümler verilmesinin önünü açmaktadır. Böylece İslam hukuku, her çağda ve coğrafyada oradaki toplumların maslahatını sağlayacak konularda bu dengeyi göz önünde bulundurarak dinamik hükümler belirlemektedir.

6. Örf

İslam hukukunun örfe değer vermesi ve kaynak olarak kullanması; onun her coğrafyada ve her çağda uygulanabilecek dinamik bir yapıya sahip, kapsamlı ve zengin bir hukuk olduğunun delilidir. Din, insanları olandan olması gereken yöne doğru bir değişime tâbi tutar. Bunu yaparken de toplumların sahip olduğu yaşam tarzını, alışkanlıklarını, adetlerini tamamen silip atmaz; aksine toplumdaki örf üzerine İslam'ın temel değerlerini yerleştirir. Çünkü insanların dine kolaylıkla girmeleri ve hükümlere kolayca alışmaları için dine kendi örflerinin de dâhil olması gereklidir. İslam her toplumu salt ve belli bir kalıba koyarak standartlaştırmaz. Zira her toplumun, dininin yanında kendi değerlerinin de korunması esastır. Ve ideal bir hukuk sistemi toplumdaki var olan gelenekleri de gözeterek din ile uyumunu sağlamalıdır. Nitekim İslam ya gittiği tüm coğrafyalarda dinin temel normlarıyla çelişmeyen adetleri uygulamıştır ya da bu adetleri dine uygun olacak şekilde çevirmiştir. Bu bağlamda örfü kaynak olarak kullanan İslam hukuku, dinin inanç alanından taviz vermeden tüm coğrafyalara ve çağlara uygun hükümler ortaya koymaktadır.

Çoğu hukuk sistemlerinde yazılı hukuk kurallarının bulunmadığı alanlarda hükmün örfe göre verilmesi gerektiği ilkesi benimsenmiştir. *Mecelle*'nin “Örf ile tayin nas ile tayin gibidir” (54.madde) ilkesi de örfün İslam hukukundaki etkisini göstermektedir.²⁹

Sonuç

Görüldüğü üzere İslam hukuku en başta vahiy kaynaklı olması ve naslara dayanmasıyla her çağa ve her coğrafyaya hitap edebilmektedir. Nitekim İslam hukukunda Şâri‘, âlemlerin yaratıcısı, Alim ve Hakim olan Allah'tır. Mahlûkatın her hâlini bilen Allah, Kuran'da insanın fitratına ve yaşamına en uygun ilkeleri belirlemiştir. Ahlakı Kur'an olan Rasulullah (s.a.s) ise Allah'ın; insanın bireysel, sosyal ve biyolojik yaşamına uygun ilkeler koyduğunu hayatında somut olarak bizlere göstermiştir. İslam hukuku, Kur'an ve sünnetten beslendiği müddetçe şüphesiz ki evrenselliğini sürdürecektir. Nasların yanında İslam hukukuna kaynaklık eden ve dinamizmini sağlayan kıyas, istihsân, mesâlih-i mürsele ve istishâb gibi diğer unsurlar da bu evrenselliği idâme ettiren dinamiklerdir. Bu hususta da icihadın önemi karşımıza çıkmaktadır ki icihad; İslam hukukuna, çağın değişen şartlarına karşı dinamikliğini kazandıran temel öğedir. Zira müctehid, dinde yer almayan hükümleri o çağa ve coğrafyaya uygun olacak şekilde genel ilkelerin dışına çıkmadan icihad hükümleriyle doldurmaktadır.

Netice itibarıyla de İslam hukuku, bünyesinde barındırdığı bu niteliklerle insanın sınır tanımayan istek ve arzularından sıyrılarak toplumsal düzeni sağlamakta, kula kulluğu engellemekte, birey ve toplumun maslahatını öncelemede, güçlünün yanında zayıfı korumakta ve hakkı gözeterek gerçek adaleti sağlamaktadır.

²⁹ Dalgın, “Değişim Stratejisi Açısından Hukuk ve İslam Hukuku”, 101.

Kaynakça

- Şaban, Z. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Okumuş, E. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan yayınları, 4. Basım, 2015.
- Dalgın, N. “Değişim Stratejisi Açısından Hukuk ve İslam Hukuku”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 111-128.
- Köse, S. “İslam Hukukunun Statik Olduğu İddiasının Tahlihi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1996), 255-295.
- Gül, Ş. “Toplumsal Değişim ve İslam Hukuku”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2019), 19-52.
- Karadağ, M. *İslam Hukukundaki Değişim Olgusunun Fürû-i Fıkha Yansıması: Devlete İsyân Suçu (Bağy) Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yıldırım, Ş. “İslam Hukuku Metodolojisinde İctihadın Epistemolojik Değeri ve Etik Boyutu”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 36 (Ekim 2018), 21-34.
- Erdoğan, M. “İslam Hukuku ve Değişim: Sabiteler ve Değişkenler”. *Tevilat* 1/1 (Haziran 2020), 121-138.
- Özdemir, R. “Fıkhi Hükümlerde Değişim ve Gelişim İmkânı”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 54 (2016), 215-239.
- Ayengin, T. “Hukûkî Dinamizm ve İctihatta İsbet Tartışmaları”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2012), 139-158.